

สังเคราะห์พุทธธรรมกับการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจ
ของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย¹

A Synthesis of Buddhist Principles and Buddhist Well-being Promotion
According to Missions of the Tambon People's Training Unit (TPT)
under the Thai Sangha

ธานี สุวรรณประทีป, Thane Suwanprateep²

E-mail: thane_305@hotmail.com

วุฒินันท์ กันทะเตียน, Wutthinant kantatian³

E-mail: nunthanat9.mcu@gmail.com

พระมหาปราโมทย์ วิริยธมฺโม, Phamahapramote viriyathammo⁴

Received: September 5, 2022 Revised: September 8, 2022

Accepted: October 3, 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงเอกสารนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธและเพื่อสังเคราะห์พุทธธรรมจากโครงการการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย ใช้แนวคิดสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นกรอบในการศึกษา ใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content

^๑ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

^๒ สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม. Pali Buddhism, Graduate School, Manachulalongkornrajavidyalaya University Palisuksa Buddhagosa Campus, Thailand.

^๓ ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ผู้ประพันธ์บรรณกิจ. Department of Humanities, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University, Thailand. Corresponding author.

^๔ สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม. Pali Buddhism, Graduate School, Manachulalongkornrajavidyalaya University Palisuksa Buddhagosa Campus, Thailand.

Analysis) และนำเสนอเชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะของสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ เป็นคุณลักษณะที่ปรากฏอยู่ในหลัก 3 ไตร (ไตรสิกขา) ลักษณะแรก ได้แก่การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ที่หมายถึงปัจจัย 4 และมนุษย์รวมถึงสัตว์ด้วย เรียกว่าการเสริมสร้างสุขภาวะในแดนแห่งศีลสิกขา ลักษณะที่สอง ได้แก่อาการภายในจิตใจ ซึ่งอยู่เบื้องหลังการที่มนุษย์จะปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เรียกว่าการเสริมสร้างสุขภาวะในแดนแห่งจิตสิกขา เพื่อมุ่งให้พัฒนาจิตให้มีคุณภาพสมรรถภาพและคุณภาพ ลักษณะที่สาม เป็นเรื่องของความรู้เข้าใจในชีวิต ซึ่งผลสูงสุดคือหลุดพ้นจากปัญหา ดับทุกข์ได้ เรียกว่าการเสริมสร้างสุขภาวะในแดนแห่งปัญญา สำหรับหลักพุทธธรรมที่ใช้สังเคราะห์นั้นเริ่มจากการยึดหลักโอวาท 3 (โอวาทปาติโมกข์) และขยายไปสู่หลักธรรมย่อยที่สัมพันธ์กับพันธกิจทั้ง 8 ด้าน สามารถเรียกชุดความรู้นี้ได้ว่า “ 3 ไตร 3 โอวาท พัฒนา อ.ป.ต.”

คำสำคัญ: (การสังเคราะห์พุทธธรรม), (สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ), (หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล), (คณะสงฆ์ไทย)

Abstract

This documentary research aimed to analyze characteristics of Buddhist holistic well-being, and synthesize Buddhist principles from the project of Buddhist well-being promotion according to missions of the Tambon People's Training Unit (TPT) under the Thai Sangha. Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A. Payutto)'s concept of Buddhist holistic well-being was used as the study framework. Data were analyzed by content analysis and descriptively presented. Findings showed that the Buddhist holistic characteristics are reflected in the Threefold Trainings (Trisikkha). The first characteristic concerns interaction between human beings and environment, which covers the four necessities of life. Animals are also included. The second characteristic concerns mental activities, which underly human interaction with the environment. It is called promotion of well-being in the realm of mental training to cultivate mental competencies and qualities. The third characteristics concerns knowledge and understanding of life which ultimately leads to liberation from problems or eradication of suffering. It is called promotion of well-being in the realm of wisdom. The Buddhist principles employed in the synthesis include the threefold Patimokkha Exhortations (Ovada-Patimokkha), which are extended to other minor Buddhist principles related to the eight missions. This set of knowledge is called "Threefold Trainings and Exhortations to Develop TPT."

Keywords: (Synthesis of Buddhist Principles), (Buddhist Holistic Well-being), (Tambon People's Training Unit), (Thai Sangha)

1. บทนำ

การดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย เริ่มขึ้นตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2518 โดยดำริของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร) อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร ให้ถือปฏิบัติตามระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. 2518 โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 18 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. 2505⁵ ซึ่งถือว่าเป็นการแสดงบทบาทเชิงรุกเป็นครั้งแรกในแวดวงของคณะสงฆ์ไทยอย่างเป็นรูปธรรม ที่พร้อมจะรับรู้ปัญหา และร่วมพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น โดยมีสถานที่ตั้งคือ “วัด” เป็นหมุดหมายสำคัญ เป้าหมายสำคัญที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร) ได้เคยกล่าวไว้คือเพื่อยังประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายศาสนจักรและฝ่ายอาณาจักร โดยฝากคณะทำงานอ.ป.ต.ไว้ว่าขอให้ทำงานเพื่อช่วยให้ประชาชนเป็น/มีกำลังใน 4 ด้าน คือ 1) กำลังกาย 2) กำลังความรู้ 3) กำลังใจ และ 4) กำลังทรัพย์ ซึ่งเมื่อคณะสงฆ์ได้ดำเนินการแล้ว ก็จะสะท้อนประโยชน์กลับมาสู่บวรพระพุทธศาสนา 3 ประการหลัก ได้แก่ 1) เป็นปราการปกป้องพระพุทธศาสนา 2) เป็นการรักษาสังฆมณฑล และ 3) ป้องกันความ อับจนของวัดวาอาราม⁶ แต่การทำงานของฝ่ายสงฆ์ในด้านนี้ยังคงเสมือนผู้ปิดทองหลังพระ หรือเรียกว่า “พ่อพระที่เกือบถูกลืม”⁷ ทำให้การดำเนินการขาดความต่อเนื่อง ขาดตอน ต่อมาเมื่อมีการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 หน่วยงานอ.ป.ต. จึงได้กลับเข้ามามีบทบาทโดดเด่นอีกครั้ง หน่วยงานภาครัฐ ประชาชนให้ความร่วมมือสนับสนุนอย่างเต็มกำลัง ดังเช่น หนังสือเรื่อง การขับเคลื่อนโครงการ “หมู่บ้านรักษาศีล 5” ตามแนวทางของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (หน่วย อ.ป.ต.) ซึ่งออกโดยรองผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม⁸ ทำให้เห็นว่าพันธกิจนี้เป็นพันธกิจร่วมทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายบ้านเมือง โดยมีพระสงฆ์ ผู้นำเป็นต้นทาง และมีหน่วยงานของรัฐเป็นร่วมทาง เพื่อร่วมขับเคลื่อนงานทั้ง 8 ด้าน

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลจะมีความเข้มแข็ง และเป็นที่พึ่งของประชาชนได้อย่างแท้จริงอย่างนั้นเป็นสิ่งที่คณะสงฆ์และประชาชนทั่วไปควรได้ศึกษาเรียนรู้ ดังนั้น การดำเนินโครงการ “การเสริมสร้างสุภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในสังคมไทย” โดยการสนับสนุนของสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ

^๕ ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ.๒๕๑๘, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.watmoli.com/wittaya-one/๑๕๒๖/#_ftn๑, [๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔].

๖ มนัส ภาควัฒน, “อ.ป.ต.ในวัด พ่อพระที่เกือบถูกลืมกับบทบาทของการอบรมพัฒนาชาวบ้าน”.
[ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://nagoon.msu.ac.th/~isgn/isgnw/cps๑๒๑๒.pdf>. [๙ กันยายน ๒๕๖๔].

๓๗/ เรืองเดี๋ยวกัน. อ่างแล้ว.

^๔ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.nptlocal.go.th/files/order/๒๐๑๖๑๑๑๑๑๑๓๐๐๙cumep.pdf>,
[๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔]

สร้างเสริมสุขภาวะ (สสส.) จึงเกิดขึ้นเพื่อขับเคลื่อน ผลักดันให้หน่วยอ.ป.ต.มีแกนนำพระสงฆ์ที่มีศักยภาพ โดยสร้างรูปแบบกิจกรรมต่างๆ ขึ้นมา และดำเนินกิจกรรมเพื่อยกระดับหน่วยอ.ป.ต.ให้เป็น อ.ป.ต.ต้นแบบ ซึ่งมีพระสงฆ์เข้าร่วมอบรม จำนวน 1,374 รูป ครอบคลุมพระสงฆ์พื้นที่ 73 จังหวัด และจากภาคการปกครองคณะสงฆ์ 17 ภาค การดำเนินการโครงการและศึกษาวิจัยมีรายงานผลการศึกษาที่ทำให้เกิดการพัฒนาเครือข่ายพระสงฆ์ที่นำองค์ความรู้ด้านสุขภาวะวิถีพุทธไปเผยแพร่ และพัฒนากิจกรรมให้กับหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลได้^๙

อนึ่ง ผลการรายงานวิจัยดังกล่าวยังต้องการสร้างองค์ความรู้ในอีกมิติหนึ่งประกอบกัน ด้วย ได้แก่ มิติด้านคำสอนหรือหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่จะสะท้อนถึงการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธและหลักธรรมที่สอดคล้องสัมพันธ์กันกับพันธกิจทั้ง 8 ด้าน หมายถึง ควรมีการศึกษาวิจัยในแง่สาระสำคัญที่เชิงเนื้อหาเพิ่มเติม กล่าวคือ การวิเคราะห์สังเคราะห์ให้เห็นถึงลักษณะสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธและหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับการดำเนินพันธกิจทั้ง 8 ด้านว่ามีการแสดงออกในลักษณะใดจากพันธกิจแต่ละด้าน หรือมีหลักธรรมใดที่สัมพันธ์หรือสอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด พื้นที่ของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลแต่ละพื้นที่ มีการปฏิบัติกิจกรรมตามพันธกิจแตกต่างกันไป และมีจำนวนมากน้อยต่างกัน เพราะจากรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ยังมีบางแง่มุมที่ควรวิเคราะห์สังเคราะห์เพิ่มเติม เช่น ผลการปฏิบัติงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพบว่าภารกิจ 8 ด้านนั้นด้านที่ 1 คือศีลธรรมและวัฒนธรรม เป็นระดับที่ได้รับการปฏิบัติมากที่สุด โดยอาศัยกิจกรรมประเพณีท้องถิ่นเป็นสื่อกลางในการทำกิจกรรม บางด้านก็ควรตั้งข้อสังเกต เช่น ด้านกตัญญูกตเวทิตาธรรม มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากแต่ไม่ถึงกับมากที่สุด เป็นต้น^{๑๐} หรือผลการศึกษาที่พบว่าบางหน่วย ยังขาดการส่งเสริมศีลธรรมและจริยธรรมแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง การอบรมบ่มเพาะด้านกตัญญูกตเวทิตาธรรมแก่นักเรียนในวันสำคัญต่างๆ ยังต้องเพิ่มเติม^{๑๑} การที่วัดได้แสดงบทบาทเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมและสังคมนี้ เป็นเครื่องหมายแสดงได้ว่าศาสนาไม่เพียงมีความหมายที่พึงทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังหมายรวมไปถึงคุณภาพชีวิตใน

^๙ พระสุธีรัตนบัณฑิต และคณะ, รายงานวิจัยโครงการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย, (นนทบุรี : นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๖๓). หน้า ๑๘-๒๐.

^{๑๐} พระอธิการจรัส อภินันโท (สิงห์น้อย), “การปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ ในเขตอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๑๑} พระครูอาทรวิชิต (มานะ ฐานิสฺสโร), “การพัฒนาการจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ในจังหวัดกำแพงเพชร”, ปริญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), บทคัดย่อ.

ด้านต่างๆ ด้วยและด้วยเหตุที่วัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านและชุมชน วัดจึงรับเอาบทบาทในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตและยังเป็นสื่อแสดงถึงสถานภาพทางสังคมไปพร้อมกัน มีบทบาทในฐานะเป็นวิถีปฏิบัติในชีวิตและสถานภาพทางสังคม เป็นจุดแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมไปยังหมู่บ้าน^{๑๒} จึงกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะของพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติเช่นนี้ วัดจึงกลายเป็นหน่วยตั้งความสัมพันธ์ทางสังคมพร้อมกับเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจได้ด้วย

การพัฒนากิจกรรมของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลซึ่งดำเนินการตามปกติอย่างหนึ่ง และส่วนที่ได้รับการสะท้อนจากโครงการวิจัยอีกส่วนหนึ่ง ได้สะท้อนถึงคุณภาพชีวิต สุขภาวะเชิงพุทธ โดยอาศัยเครื่องมือคือประชาชนและพระสงฆ์ ทำให้ภาพของวัดซึ่งเป็นสถานที่ตั้งหน่วยเป็นสถานที่เรียนรู้ และมีการเสริมแทรกด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังที่สมเด็จพระมหาธีรราชจารย์ กล่าวว่า “เป็นการพัฒนาให้วัดสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ที่สอดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้เข้าร่วมทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ สร้างความสามัคคีปรองดอง สมานฉันท์ ไว้วางใจ และเข้าใจความแตกต่างทางความคิด ตลอดจนพร้อมรับฟัง และไกล่เกลี่ยปัญหาอย่างสันติสุข ..”^{๑๓} การดำเนินกิจกรรมตามพันธกิจ ๘ ด้านของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) จึงมีนัยยะของหลักธรรมที่ปรากฏในกิจกรรมดังกล่าวในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง และย่อมสะท้อนถึงสุขภาวะของประชาชนไปพร้อมกัน

ดังนั้น การส่งเสริมพุทธธรรมตามพันธกิจที่เสริมสร้างสุขภาวะองค์กรรวมของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทยจึง เป็นการสะท้อนกลับไปยังผู้ริเริ่มหน่วยนี้ขึ้นมาว่าผู้ปฏิบัติงานจะสามารถเพิ่มพลังกาย พลังความรู้ พลังใจ และพลังทรัพย์ให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ในมุมของการมีคุณภาพชีวิตที่ดี หรือมีสุขภาวะบนฐานคิดแบบพระพุทธศาสนา หรือสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ และเป็นการดำเนินงานภายใต้หลักแห่งกุศลจิตที่มุ่งและปรารถนาทำแต่สิ่งดีงาม ละเว้นหลักไกล่เกลี่ยจากสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ซึ่งเป็นการสมควรที่จะศึกษาและนำความรู้เผยแพร่ต่อสาธารณะต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อวิเคราะห์ลักษณะสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธจากโครงการการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย

^{๑๒} พินิจ ลาภานานนท์, พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน : ศาสนาในความเป็นภูมิภาค, ผู้แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๔-๑๒๗

^{๑๓} สมเด็จพระมหาธีรราชจารย์ “อ.ป.ต.ศูนย์กลางชุมชน”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.dailynews.co.th/news/๓๕๒๔๒๖/>, [๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔].

2.2 เพื่อสังเคราะห์พุทธธรรมจากโครงการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจหน่วย
อบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ออกแบบให้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีการเก็บ
ข้อมูล 2 ประเภทหลัก ได้แก่ 1) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธและการดำเนินงาน
ของของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ซึ่งประกอบด้วยเอกสารแนวคิดเกี่ยวกับสุขภาวะ
องค์กรรวมแนวพุทธของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) รายงานวิจัยโครงการเสริมสร้างสุข
ภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในสังคมไทย เอกสารวิชาการที่
เกี่ยวข้องกับสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ รายงานวิจัยเกี่ยวกับการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชน
ประจำตำบล (อ.ป.ต.) 2) เอกสารสำคัญทางพระพุทธศาสนาโดยตรง ได้แก่พระไตรปิฎก อรรถกถา
ฎีกา ปกรณ์ วิสัณ รวมทั้งข้อมูลเอกสารอื่นๆ และใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) เพื่อ
บรรยายและแยกสาระสำคัญที่ปรากฏในข้อมูลเหล่านั้น (Message) โดยวิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิด
สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ แล้วตีความ สรุปผลการศึกษาและนำเสนอผลวิจัยแบบพรรณนา

4. สรุปผลการวิจัย

4.1 ลักษณะสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธจากพันธกิจจากโครงการการเสริมสร้าง สุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย

เนื่องจากลักษณะสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลัก
ไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเมื่อประกอบรวมกันแล้วจึงจะทำให้ชีวิตเป็นชีวิตที่สมบูรณ์
โดยที่ชีวิตนั้นคือองค์กรรวมไม่ว่าจะแยกเรียกเป็นคำศัพท์ประเภทใด เช่น รูปนาม ชั้น 5 ก็ตาม ชีวิตที่
เป็นองค์กรรวมนี้จะดำเนินไปได้อย่างไม่ขัดหรือแย้งต่ออาศัยระบบความสัมพันธ์กันอย่างลงตัวนั้นคือ
การทำงานขององค์กรรวม 3 แดน ที่เรียกว่า “ไตรสิกขา” คือ แดนศีล แดนสมาธิ และแดนปัญญา เมื่อ
กระบวนการปฏิสัมพันธ์ตามเหตุปัจจัยทั้ง 3 อย่างสมดุลแล้ว สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธจึงจะปรากฏ
ขึ้น และเมื่อนำลักษณะขององค์กรรวมคือศีล สมาธิ และปัญญา ไปวิเคราะห์กับพันธกิจทั้ง 8 ด้าน
พบว่าพันธกิจที่ถูกออกแบบเป็นกิจกรรมต่างๆ มีส่วนสอดคล้องหรือเข้ากันได้กับสุขภาวะองค์กรรวมที่
แสดงให้เห็นลักษณะเด่นในแต่ละด้าน ดังนี้

4.1.1 พันธกิจที่สอดคล้องกันกับการเสริมสร้างสุขภาวะองค์กรรวมด้วยศีล

โครงการหรือกิจกรรมที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ดำเนินการ
เป็นกิจกรรมที่เข้าลักษณะการเสริมสร้างสุขภาวะองค์กรรวมด้านศีล ซึ่งเป็นด้านที่เน้นการสร้าง
ปฏิสัมพันธ์เชิงคุณค่าทั้งการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพ และ
ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์รวมถึงสัตว์ด้วย และก่อเกิดผลที่เรียกว่าสุขภาวะองค์กรรวมคือชีวิตที่อยู่รวม
โลกกับคนและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ได้อย่างเหมาะสม สุขภาวะแดนศีลนี้ ในแง่การปฏิบัติ มุ่งพัฒนาการ

ใช้อินทรีย์เป็น (อินทรีย์สังวร) คือทำให้ตนเรียนรู้พัฒนาตลอดเวลามากกว่าจะมุ่งเสพสวดยสัมผัสให้เป็นทุกข์โทษ มุ่งให้เกิดการกินการใช้ให้เป็น (ปัจจัยปฏิเสวนา) มุ่งสมาธิพ และมุ่งให้อยู่ร่วมสังคมเดียวกันอย่างเคารพกฎกติกา (วินัยบัญญัติ) กิจกรรมที่เข้าลักษณะการเสริมสร้างสุขภาวะแดนศีล มี 6 พันธกิจสำคัญ ได้แก่ 1) สุขภาพอนามัย 2) สมาธิพ 3) สันติสุข 4) สาธารณสงเคราะห์ 5) กตัญญู กตเวทิตาธรรม 6) สามัคคีธรรม ดังนั้น กิจกรรมต่างๆ ที่ขับเคลื่อนโดยยึดพันธกิจทั้ง 6 ด้านนี้จึงสนับสนุนส่งเสริมสุขภาวะแดนศีลได้อย่างครอบคลุม

4.1.2 พันธกิจที่สอดคล้องกันกับการเสริมสร้างสุขภาวะองค์กรด้วยสมาธิ

โครงการหรือกิจกรรมที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ดำเนินการมา เข้าลักษณะลักษณะของสุขภาวะองค์กรแนวพุทธด้านสมาธิ คือส่วนที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนอยู่ในแดนสมาธิ/จิต ซึ่งเน้นกิจกรรมที่เป็นการเสริมสร้างสุขภาวะในสมาธิในชุมชนแบบปัจเจกก่อนเป็นสำคัญ เป็นการเสริมแรงด้านในคือการมุ่งให้เกิดความดีงาม [คุณภาพจิต] ความเข้มแข็ง [สมรรถภาพจิต] และความสงบของจิตใจ [สุขภาพจิต] ในด้านนี้ค่อนไปทางภาระหน้าที่ของพระสงฆ์ เพราะเชื่อมโยงกับกิจกรรมด้านสมาธิภาวนา โดยกิจกรรมที่สัมพันธ์กับพันธกิจที่เสริมสร้างสุขภาวะด้วยสมาธิ/จิต มี 3 พันธกิจสำคัญ ได้แก่ 1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม 2) สันติสุข 3) กตัญญู กตเวทิตาธรรม

4.1.3 พันธกิจที่สอดคล้องกันกับการเสริมสร้างสุขภาวะองค์กรด้วยปัญญา

สำหรับการเสริมสร้างสุขภาวะด้วยการปฏิบัติตนอยู่ในแดนปัญญา เป็นเสมือนบังเหียนที่คอยกำกับทิศทางและสมอเรือที่คอยหยุดครั้งตั้งหลักเพื่อการทางเดินของชีวิตที่จะไปถึงจุดหมายได้อย่างปลอดภัย และเป็นการพัฒนาสุขภาวะด้านที่สัมพันธ์กับแดนศีล และสมาธิไปพร้อมกันด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และกิจกรรมที่สะท้อนถึงการมีสุขภาวะด้านปัญญานี้ เป็นกิจกรรมที่เน้นการดำเนินชีวิตเพื่อเป้าหมาย 3 ด้าน ได้แก่ [1] ปัญญาที่ช่วยให้ชีวิตประสบความสำเร็จ ที่ต้องอาศัยความรู้ การเรียนรู้ [2] ปัญญาที่ช่วยให้ชีวิตเดินทางอย่างถูกต้องดีงาม โดยสามารถจะเข้าใจตนเองทั้งในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิตที่ควรเกื้อกูลกันและตนในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม และ [3] ปัญญาที่ช่วยให้ชีวิตบรรลุจุดหมายสูงสุดดีงาม ที่ต้องอาศัยเครื่องมือสำคัญ ได้แก่ 1) ปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆสะ) หรืออิทธิพลจากภายนอก โดยเฉพาะอิทธิพลจากกัลยาณมิตรการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์รวมถึงสัตว์และสิ่งแวดล้อม และ 2) ปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) แล้วสามารถเข้าสู่ปัญญาเป็นสมาธิภูมิ และจากวิเคราะห์พันธกิจที่เข้าลักษณะการเสริมสร้างสุขภาวะด้วยปัญญา มี 7 พันธกิจสำคัญ ได้แก่ 1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม 2) สุขภาพอนามัย 3) สมาธิพ 4) สาธารณสงเคราะห์ 5) ศึกษา สงเคราะห์ 6) กตัญญูกตเวทิตาธรรม 7) สามัคคีธรรมซึ่งพันธกิจทั้ง 7 ด้านนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะการทำงานบนฐานของสติปัญญา การทำงานแบบกัลยาณมิตรด้วยจิตที่มีศีลและสมาธิเป็นฐานที่ตั้งสำคัญ

4.2 การสังเคราะห์พุทธธรรมจากโครงการการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย

การสังเคราะห์พุทธธรรมจากโครงการการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย สามารถพิจารณาได้จากสาระสำคัญ 2 ส่วน ได้แก่ 1) หลักพุทธธรรมเชิงหลักการ และ 2) หลักพุทธธรรมเชิงสังเคราะห์

4.2.1 หลักพุทธธรรมเชิงหลักการ เป็นสาระที่ย้ำว่าการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้เกิดผล ย่อมเกิดมาจากพื้นฐานของจิตที่ตั้งอยู่บนหลักแห่งจิตที่เป็นฝ่ายกุศล คือ “การละบาป ทำจิตให้เป็นกุศล” ซึ่งเป็นหนทางให้เกิดสัมมาทิฐิ ก่อนจึงจะเกิดผลดีงามตามมา การดำเนินโครงการของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ย่อมมีลักษณะเดียวกันคือเป็นการทำงานบนพื้นฐานของจิตที่ดีงามเพราะเป็นการทำงานเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม เมื่อตั้งจิตอยู่บนหลักการสำคัญดังกล่าวแล้วย่อมจะสามารถดำเนินโครงการหรือกิจกรรมแต่ละอย่างซึ่งมีเป้าหมายต่างกันบรรลุจุดประสงค์ด้วยดี

4.2.2 หลักพุทธธรรมเชิงสังเคราะห์ จากการสังเคราะห์หลักพุทธธรรมเชิงเนื้อหาและเป้าประสงค์เพื่อตอบใจหทัยคือพันธกิจของโครงการ ฯ ให้บรรลุจุดประสงค์ มีเนื้อหาและกิจกรรมที่ควรปรับประยุกต์ใช้ได้ ดังนี้

1) พันธกิจด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม มีหลักธรรมที่สัมพันธ์กับด้านนี้คือหลักโลกपालธรรม ได้แก่ หิริและโอตตปปะ ซึ่งเป็นปัจจัยเชิงสาเหตุที่สำคัญของการก่อคุณกุศลกรรม มีเนื้อหาเชิงเป้าประสงค์ของการอบรมคือ (1) สร้างให้มีความละเอียดรอบคอบต่อทศจริตและบาปกรรมทั้งหลาย (2) สมาทานศีลและประพฤติเบญจธรรมควบคู่กันไป (3) รักษาศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน สังคม และการดำเนินชีวิตตามครรลองแห่งสุจริตธรรม

2) พันธกิจด้านสุขภาพอนามัย ควรใช้หลักภาวนาเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้าง ได้แก่ (1) พัฒนาและอบรมเพื่อให้ความรู้ด้านสุขภาพอย่างถูกต้องและชัดเจนทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ (2) ตั้งตนอยู่ในเบญจศีล-เบญจธรรม (3) มีจิตเชิงบวกและตามความเป็นจริง ในการรับรู้สภาพการณ์ของโลก มีความเมตตาต่อผู้อื่น สัตว์อื่นเสมอ (4) รู้เท่าทันสภาพการณ์ของสังคมและโลก เพื่อปรับเปลี่ยนตนเองให้อยู่ในภาวะสมดุล ใช้หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย (1) ตั้งใจและวางแผนในการดำรงชีวิต ครอบครัวและหน้าที่การงาน (2) ขยันหมั่นเพียร ฝึกฝนตนเองสม่ำเสมอ (3) หมั่นประเมิน ตรวจสอบสุขภาพสม่ำเสมอ (4) ใช้ปัญญาไตร่ตรอง หาเหตุผลเพื่อแก้ปัญหาที่ตนเผชิญ และใช้หลักอายุสัทธิธรรม 5 ประกอบด้วย (1) ทำตัวเองให้สบายกาย สบายอารมณ์และสบายใจ (2) รู้จักสิ่งที่ทำให้เบากาย ไม่สะสมมากเกินไป (3) บริโภคอาหารที่เป็นประโยชน์และ เคี้ยวให้ละเอียด (4) ออกกำลังกาย ดำเนินชีวิตตามหลักนาฬิกาวีชีวิต (5) ควบคุมอารมณ์ ไม่หมกมุ่นในเรื่องเพศสัมพันธ์จนจิตวุ่นวาย

3) พันธกิจด้านสัมมาชีพ เน้นและส่งเสริมการประกอบอาชีพและทำงานที่สุจริต ไม่คดโกง ทำงานด้วยความสุข สร้างสรรค์ พัฒนาตน มีเมตตาต่อผู้อื่นเสมอ ใช้หลักกสิกรรม 4 มีเนื้อหาสาระสำคัญในการนำไปใช้อบรม คือ (1) แสวงหาความรู้ด้านการประกอบ พัฒนาอาชีพของตนให้ดี วางแผน และตรวจสอบประเมิน (2) ขยันทำมาหาเลี้ยงชีพโดยสุจริต (3) หมั่นตรวจสอบให้เครื่องมือใช้งานอยู่ในสภาพปกติ มีประสิทธิภาพ (4) ประเมินผลการทำอาชีพเป็นระยะและนำข้อมูลไปพัฒนาปรับปรุงให้อาชีพการงานดีขึ้น

4) พันธกิจด้านสันติสุข เน้นการส่งเสริมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขภายใต้ความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีหลักธรรม คือ พหุการธรรม 2 ซึ่งประกอบด้วย สติและสัมปชัญญะ โดยเน้นการใช้ ส่งเสริมและพัฒนาสติปัญญาในการรับรู้ข้อมูลและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตน ครอบครัว ชุมชน สังคม

5) พันธกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ มีหลักธรรมคือไตรสิกขา สามารถปรับปรุงประยุกต์กิจกรรมคือ (1) มุ่งเน้นการเข้าร่วมและให้ความร่วมมือเพื่อพัฒนาการศึกษา เรียนรู้ช่วยเหลือแบ่งปันความรู้แก่เยาวชน และสาธารณะ (2) มีจิตอุทิศสาธารณะกุศล ร่วมงานวัฒนธรรม ประเพณี (3) พัฒนาปัญญา การสร้างสรรค์ความรู้และสิ่งประดิษฐ์เพื่อช่วยเหลือสังคมให้เจริญรุ่งเรืองได้ (4) ดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขา เป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนรุ่นหลัง (5) ส่งเสริมอนุรักษ์ ศิลธรรม ค่านิยม ศิลปะ วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ

6) พันธกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ มีหลักธรรมคือหลักสังคหวัตถุ 4 ซึ่งประกอบด้วย (1) ทาน คือ การให้ เอื้อเฟื้อ การเสียสละ การแบ่งปันวัตถุสิ่งของ การให้คำแนะนำ (2) การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ซื่อตรงต่อข้อเท็จจริง (3) การสงเคราะห์ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นเท่าที่ตนสามารถทำได้ (4) การประพฤติตนสม่ำเสมอ เป็นตัวอย่างที่ดี ไม่ถือตัวและข่มผู้อื่น

7) พันธกิจด้านกตัญญูกตเวทิตาธรรม มีหลักธรรมที่สอดคล้องสัมพันธ์คือหลักกต 6 ในที่นี้คือการน้อมนำหลักคำสอนเรื่องบุรพาทิศและอุตตริทิศมาใช้ ให้ความสำคัญกับการดูแลเลี้ยงดูบิดามารดา ผู้มีพระคุณ ช่วยกิจการงานของท่าน สำหรับมิตรคือทิศอุดร คือการมีน้ำใจต่อกัน เพื่อแบ่งปันด้วยความจริงใจ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซื่อสัตย์ ร่วมทุกข์ร่วมสุข

8) พันธกิจด้านสามัคคีธรรม กิจกรรมที่ควรส่งเสริมให้สอดคล้องกันกับหลักอปริหานิยธรรม คือการหมั่นเข้าร่วมประชุมเพื่อปรึกษากิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชน การให้เกียรติ ยกย่องผู้มีความรู้ ผู้มีวิทยุฒิ เคารพธรรมและผู้ทรงศีลธรรม ทำให้ชุมชน สังคมมีความสุข ปลอดภัยและผู้นำทางจิตใจที่มีศีลธรรม

5. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

พุทธธรรมสังเคราะห์จากการดำเนินงานในโครงการของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทยได้สะท้อนถึงองค์ความรู้ที่เชื่อมกันไปทั้ง 2 มิติ ได้แก่ 1) มิติด้านสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ ซึ่งเป็นไปตามแนวไตรสิกขา และ 2) มิติด้านหลักกรรมที่สังเคราะห์และสัมพันธ์กับพันธกิจทั้ง 8 ด้าน ซึ่งเริ่มต้นจากพุทธธรรมเชิงหลักการหรือเริ่มจากหลักโอวาทปาติโมกข์ ได้แก่การเริ่มต้นจากกุศลจิตที่ไม่ทำบาปอกุศล การลงมือทำความดี และการทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว และเมื่อสภาพจิตพร้อมดังนี้แล้วจะนำไปสู่การทำความดีในรูปแบบต่างๆ และมีคุณธรรมอื่นๆ เนื่องหนุนไปตามพันธกิจทั้ง 8 ด้าน

ดังนั้น การปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทยที่ได้ศึกษาจากรายงานวิจัย จึงเป็นการทำงานอย่างประสานสัมพันธ์ทั้งกลไกทางคุณธรรมศีลธรรมและกลไกระหว่างพระสงฆ์และบุคลากรที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและชุมชน การประสานเชื่อมโยงทั้งในแง่หลักการ แนวคิดและแนวปฏิบัติ จึงสรุปเรียกว่าหลัก “ 3 ไตร 3 โอวาท พัฒนา อ.ป.ต.”

เอกสารอ้างอิง

พระครูอาทรวรชริกิจ (มานะ ฐานิสฺสโร), “การพัฒนาการจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ในจังหวัดกำแพงเพชร”, **ปริญาพุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), บทคัดย่อ.

พระสุธีรัตนบัณฑิต และคณะ, **รายงานวิจัยโครงการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย**, (นนทบุรี : นิติธรรมการพิมพ์, 2563).หน้า 18-20.

พระอธิการจรัส อภินันโท (สิงห์น้อย), “การปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ ในเขตอำเภอพร้าวจังหวัดเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555), บทคัดย่อ.

พินิจ ลาภธนานนท์, พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน : ศาสนาในความเป็นภูมิภาค, ผู้แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), หน้า 124-127

มนัส ภาคภูมิ, “อ.ป.ต.ในวัด พ่อพระที่เกือบถูกลืมกับบทบาทของการอบรมพัฒนาชาวบ้าน”. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://nodon.msu.ac.th/~isan/isan7/qps6212.pdf>. [9 ธันวาคม 2564].

ระเปียมมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ.2518, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.watmoli.com/wittaya-one/1526/#_ftn1, [10 ธันวาคม 2564].

สมเด็จพระมหาธีรจารย์ “อ.ป.ต.ศูนย์กลางชุมชน”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.dailynews.co.th/news/352426/>, [10 ธันวาคม 2564].

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.nptlocal.go.th/files/order/20161111133009cume.pdf>, [10 ธันวาคม 2564]

